

رایزنی برای پیوند دانایی و دین ورزی

گزارش نخستین همایش بین المللی گفت و گوی علم و دین

(تهران ۱۴-۱۱ اردیبهشت)

محمدرضا مسعودی

نشست تخصصی درباره علم و دین با یکدیگر بحث و گفتو گو خواهند داشت. آنچه که در این گزارش خواهید دید بخشی از نشست‌های تخصصی این همایش است.

یکی از مهمترین نشست‌های تخصصی همایش بین المللی علم و دین به بحث "کیهان شناسی- فیزیک" اختصاص داشت. پروفیسور جان راسل در سخنرانی خود موضوع تعاملات مفید میان کیهان شناسی علمی معاصر و سنن توحیدی را مورد بررسی قرار داد. راسل درباره موضوع فوق اظهار داشت: "بسیاری از روشنفکران غربی بدون تفکر عمیق پذیرفته اند که علم از الحاد و بی خدایی حمایت می‌کند و الهیات توحیدی را کنار گذاشته است". پروفیسور راسل با اشاره به این مطلب که مطالعه تاریخی کیهان شناسی علمی در قرن بیستم بسیاری از تعاملات سازنده را برای ما روشن می‌کند گفت: "فلسفه و الهیاتی که از سنن توحیدی ادیان یهودیت، مسیحیت و اسلام دریافت می‌شوند نقشی بسیار سازنده در مباحثات علمی واقعی ایفا کرده اند. بنابراین هیچ کس قادر به جدا کردن علم از کیهان شناسی و الهیات نیست". دکتر موسی اکرمی، عضو هیئت علمی مؤسسه پژوهشی حکمت و فلسفه ایران، نیز در ادامه سخنان راسل به بررسی "برهان تنظیم ظریف کیهان شناختی" پرداخت. اکرمی که طی چند سال اخیر به بحث فلسفه علم بسیار پرداخته و به تازگی کتاب "کانت و مابعدالطبیعه" را نیز منتشر کرده گفت: "برهان تنظیم ظریف با این ادعا آغاز می‌شود که ثابت‌های فیزیکی، قوانین طبیعت و بنابراین پیوندهای میان اجزای جهان طبیعی با چنان ظرافت یا دقتی تنظیم شده اند که ما می‌توانیم وجود ریز تنظیم گر فوق طبیعی را استنباط کنیم که صفاتش قابل استنباط از طریق بعضی از استنباط‌های ممکن دیگر می‌توانند به ما اجازه دهند او را خدا بنامیم". دکتر اکرمی در سخنرانی خود با احساس همدلی نسبت به کسانی که می‌کوشند باور خود را به تنظیمگر، طراح، سازنده و آفریننده جهان از نظر علمی و فلسفی عقلانی سازند و اطمینان دارند "این به اصطلاح برهان را بر پایه بعضی از دستاوردهای فلسفی اسلامی و غربی بیاموزند همراه ساخت.

دیگر نشست نخستین روز همایش به بحث "علم و دین: ریاضی، اختصاص داشت و دکتر جان بابل، عضو

اولین همایش بین المللی "گفت و گوی علم و دین: حیات، انسان و سلامت" صبح یازدهم اردیبهشت در محل سالن کنفرانس اسلامی با حضور بسیاری از اندیشمندان داخلی و خارجی برگزار شد. این کنگره حاصل تلاش جمعی از علاقمندان و استادان علم، دین و فلسفه است که در سال گذشته همایش کشوری را با همین موضوع علم و دین برگزار کرده بود.

همایش با سخنرانی دکتر غلامعلی حداد عادل، رئیس مجلس شورای اسلامی، که از تاثیر علم و دین در جهان فعلی و اینکه به هیچ وجه نمی‌توانیم با پاک کردن صورت مساله، خود را از پاسخ دادن به رابطه علم و دین معاف کنیم آغاز شد. سپس پیام "ایان. جی. باربور"، استاد بازنشسته کرسی علم، تکنولوژی و جامعه در کالج کارلستون در نورث فیلد ایالت مینسوتا آمریکا، توسط پروفیسور رابرت جان راسل، فیزیکدان مشهور آمریکایی، قرائت شد. باربور در پیام خود آورده بود: در قرون ۱۴ و ۱۵ میلادی اندیشمندان سنن سه گانه توحیدی با یکدیگر ارتباط داشته و از هم مطلب می‌آموختند. مسیحیان توسط جهان اسلام بود که به آرای ارسطو پی بردند، نوشته‌هایی که در عصر تاریخی قرون وسطی مغفول مانده بود. در آن زمان و در قرون بعد، فرهنگ اسلامی بود که جهان را در ریاضی، نجوم و طب راهنمایی کرد. من در کنفرانس گراناادا به این اعتقاد رسیدم که احترام متقابل به یکدیگر به عنوان دانشمند، ما را هدایت خواهد کرد تا به جای آنکه صرفاً از دیدگاه‌های خود دفاع کنیم، نسبت به یکدیگر گشاده تر باشیم تا از سنن دینی یکدیگر بیاموزیم. دکتر غلامرضا اعوانی، رئیس مؤسسه پژوهشی حکمت و فلسفه ایران، نیز از دیگر سخنرانان مراسم افتتاحیه بود. او استقلال علم از دین که برای نخستین بار در تاریخ مغرب زمین روی داد را معلول دو امر توصیف کرد: "یکی ریاضی شدن علم جدید و ارائه طرح جدیدی از علم بر مبنای یک مدل ریاضی غیر ارسطویی و تفسیر مکانیستی از این طرح ریاضی و دوم، پیوستگی علم جدید با حوزه‌های فلسفی جدید از دکارت گرفته تا فلسفه‌های تحلیلی معاصر که هیچ یک بر مبنای حکمت الهی استوار نیست و مبادی فلسفی آنها با علم الهی که اساس و جوهر معرفت دینی است، تعارض دارد. مراسم افتتاحیه در حالی به پایان رسید که صاحب نظران و متخصصان در چهار روز و در بیش از ۱۵

هیات علمی گروه علوم ریاضی دانشگاه تربیتی وسترن، درباره "ماده، ریاضیات و خدا" صحبت کرد. دکتر بابل مدعی بود که "پایه ماده‌گرایی این فرضیه است که واقعیت نهایی، ماده است اما خداگرایی، عقیده دارد واقعیت نهایی خداست که امکان وحی الهی را به عنوان منبعی اپیستمیک به وجود می‌آورد. به نظر می‌آید ماهیت‌های ریاضی حالتی مطلوب و انتزاعی دارند. چنین موارد غیر فیزیکی با دنیای ماده گرایی مطابقت ندارند. لازمه حقیقت، منطق و ریاضیات وجود معیارهای جهانی است". عضو هیئت علمی گروه علوم ریاضی دانشگاه تربیتی وسترن تأکید کرد: "بر اساس خداگرایی، پروردگار پدید آورنده واقعیات ریاضی است. ریاضیات کلاسیک به وجود ریاضیدان ایده آل و بسیار توانمند و دانا و خدایی نامحدود اعتقاد دارد. از آنجایی که در خداگرایی اعتقاد بر این است که انسان جلوه‌ای از پروردگار است و خدا را به ما نشان می‌دهد انتظار می‌رود انسان به علوم ریاضی دسترسی داشته باشد".

نشست شبیه سازی نیز از دیگر نشست های تخصصی این همایش بود. حجت الاسلام دکتر سید حسن اسلامی که طی چند سال اخیر درباره این مبحث بسیار فعالیت کرده به مقایسه "دیدگاه آیین کاتولیک و اسلام سنی درباره مساله شبیه سازی انسانی" پرداخت. دکتر اسلامی در ابتدای سخنش اظهار داشت: "ابداع تکنیک انتقال هسته سلول پیکری در دهه نود و در نتیجه امکان شبیه سازی انسانی، معضلی جدی از سوی علم برای بسیاری از دینداران پدید آورد. از نظر کلیسای کاتولیک تفاوتی میان شبیه سازی انسانی و شبیه سازی درمانی وجود ندارد و هر دو نادرست هستند حال آنکه از دیدگاه اسلام سنی شبیه سازی درمانی مجاز است". در ادامه این نشست دکتر عبدی عمر شوریبه، استاد دانشگاه بین المللی اسلامی مالزی، نیز به بررسی "منزلت انسان و شبیه سازی: دیدگاه اخلاقی و اسلامی" پرداخت و گفت: "تمامی بحث میان طرفداران و مخالفان شبیه سازی بر سر منزلت و آزادی انسان است. مخالفان شبیه سازی عقیده دارند شبیه سازی اصول بنیادی منزلت انسانی را زیر پا می‌گذارد.

اما شاید بتوان مهمترین بحث تخصصی که در نخستین روز ارائه شد را در بررسی موضوع رابطه "علم و دین و خیر و شر" دانست. کشیش آکیتانو ساندی الایینکا، استاد الهیات دانشگاه میدوگوری نیجریه، در این نشست به بررسی مفهوم خیر و شر پرداخت. او این دو واژه را تنها مفاهیمی می‌دانست که از ابتدای خلقت انسان همواره با او بوده است. او معتقد است که مفهوم خیر و شر تا حدی نسبی است. ممکن است امری که امروز بر اساس ارزشیابی شخصی یا جمعی خیر به نظر برسد برای گروه یا جامعه ای دیگر شر باشد. گاهی خیر بر اساس سودی که برای شخص یا جامعه دارد تعیین می‌شود. با این حال به ندرت امر خیری بدون خطر اولیه برای خالق آن یا جامعه مورد نظر سودی در بر دارد. شایان ذکر است در انتهای این نشست میزگردی در همین باره با حضور ناسی مورفی، جان هاوت، دکتر سعیدی مهر، دکتر اعوانی و دکتر میانندی برگزار شد. روز دوم همایش با سخنرانی پروفیسور جان هاوت، عضو هیئت علمی گروه الهیات دانشگاه جورج تاون آمریکا، درباره "علم و الهیات و منشا حیات" آغاز شد. هاوت ادعان داشت که "سؤال از آغاز حیات همچنان

یکی از چالش برانگیزترین سوالات علوم طبیعی است. با ظهور حیات نقطه گسستی را با جهان غیر زنده قبل از آن شاهدیم. از آنجا که حیات امری بس عجیب است جای تعجب نیست که نیاکان مذهبی ما ویژگی حیات را به یک فاعلیت الهی رای آلود نسبت می دادند. برای کسانی که به سنتهایی باور دارند که امور معجزه آمیز را مجاز می شمارند داشتن این دیدگاه که آغاز حیات را نتیجه یک مداخله خاص الهی می دانند امری قابل بخشش است.

در نشست "علم و دین: معرفت شناسی" دکتر مارک ورتینگه عضو هیات علمی کالج تابور آدلاید استرالیا، به بررسی اهمیت سنن توحیدی در پیدایش علم طبیعی پرداخت. وی مدعی بود که "رابطه مثبتی میان ادیان توحیدی و آغاز علم وجود دارد. اما برای آنکه مشخص کنیم که چه چیزهایی درباره این رابطه می توان گفت و چه چیزهایی نمی توان گفت عوامل پیچیده متعددی را باید مد نظر قرار داد. در ادامه این نشست دکتر کریم مجتهدی، استاد فلسفه دانشگاه تهران، به بررسی مفاهیم علم، فلسفه، کلام و دین پرداخت و گفت: "این مفاهیم را به هر ترتیبی که به نحو عرضی کنار هم قرار دهیم، بدون قبول تباین ذاتی میان آنها نه فقط تمایز و تفاوت آنها را محرز و مسلم دانسته ایم بلکه هر بار با آراستن آنها به نحوی خاص، در مجموع و یا دو به دو به رابطه اجتناب ناپذیر خاصی نیز میان آنها قائل شده ایم. تأمل در هر یک از آنها به ناچار مستلزم تأمل در بقیه آنها نیز هست ولی گاه شاید بهتر است به جای اینکه مساله را به نحو عرضی مطرح کنیم آن را به نحو طولی و درنوعی سلسله مراتب شناختی در نظر بگیریم و امکانات ارتقایی ذهن را از ابتدا نفی و کنار نگذاریم." دکتر مجتهدی تأکید کرد: "در این زمینه ها آنچه مهمتر از توافقه های احتمالی سطحی است، حفظ امکانات گفت و گو و هم صحبتی است که اگر از آن نتیجه آبی و زودرس حاصل نمی آید در عوض حداقل تضمینی برای مقابله با سطحی اندیشی و امانت در ابعاد اصلی بحثها باقی می ماند."

در نشست تخصصی "انسان؛ خانم پروفیسور ناسی مورفی، استاد فلسفه مسیحیت در مدرسه علوم دینی الهیاتی فولر و برنده جایزه تمپلتون و آکادمی آمریکایی دین، به بررسی فیزیکیالیسم یا دوگانه انگاری: کدام راه برای مومنان" پرداخت. وی در آغاز گفت: "در اواخر قرون وسطی مدرسیان مسیحی و مسلمان نظریه های بسیار مشابهی درباره ماهیت انسان ارائه کرده بودند. در واقع عمده نظریه توماس آکویناس متأثر از ابن سینا و دیگران بود. این موضوع بر پایه مفاهیم ارسطویی جوهر و صورت بود که شاید بتوان آن را ثنویت کل گرایانه خواند. از آن به بعد در جهان مسیحیت دو گزینهای اصلی وجود داشته است: ثنویت رادیکال که تحت تاثیر رنه دکارت بوده است و ماده گرایی / فیزیکیالیسم. پروفیسور مورفی تر خود را بر اساس دو محور تبیین نمود: تحقیق اخیر در علوم عصبی از نظریه فیزیکیالیستی حمایت می کند. فیزیکیالیسم با آموزه های مسیحی سازگارتر از دوگانه انگاری است." در ادامه نیز دکتر خسرو باقری، استاد روانشناسی دانشگاه تهران، به بررسی تطبیقی "نظریه عمل: نظریه هابرماس و نظریه اسلامی عمل" پرداخت. همچنین در نشست "سلامت" دکتر باربارافون سلگل، عضو هیات علمی کالج هاورفورد آمریکا، به بررسی دیدگاه اسلام سنتی درباره اختلالات روانی پرداخت.

در نشست "تکنولوژی و اقتصاد" که آخرین نشست روز سوم همایش بود دکتر ویلیام جان گرسی، مدیر اجرایی موسسه تحقیقات علم و دین متانکسوس آمریکا، به بحث "سرمایه معنوی: اقتصاد دین" پرداخت. وی در آغاز سخن در تبیین نظرش گفت: "مفهوم سرمایه معنوی بر پایه تحقیقات اخیر بر روی سرمایه اجتماعی بنا نهاده شده است. سرمایه اجتماعی نشان می دهد که این عاملی مهم در شکل دهی شبکه های اجتماعی و اعتقادات می باشد. به علاوه انگیزه توجه به خصوص به سرمایه معنوی ناشی از بازشناسی این امر در اقتصاد و دیگر علوم اجتماعی است که دین نه ای فنومنال است و نه اینکه اهمیت اجتماعی آن در قرن ۲۱ کم شده است و اهمیت آن برای پویایی اجتماعی و اقتصادی انسان انکار ناپذیر است. وی افزود: "یافته های اخیر در علوم اجتماعی موبد آن هستند که با گشادگی بیشتری با عوامل غیر مادی مانند: شعاع اعتماد، هنجارهای رفتاری و دین به عنوان عواملی که نتایج اقتصادی، سیاسی و اجتماعی دارند برخورد می کنند." همچنین در این نشست دکتر صلاح الدین قریشی، عضو هیات علمی دانشکده جغرافیا دانشگاه مسلمانان علیگر هند، به بررسی "عناصر پایداری اقتصاد - اجتماعی و انعطاف پذیری ژئوپولیتیک در کشورهای اسلامی" پرداخت.

آخرین روز همایش به بررسی موضوعاتی مانند خانواده و اخلاق، محیط زیست و تکنولوژی و اخلاق، انسان و سلامت اختصاص داشت. پروفیسور نورین هرزفیلد، استاد الهیات و علوم کامپیوتر دانشگاه سنت جان آمریکا، درباره "خلقت در تصویر ما:

هوش مصنوعی و تصور خدا" بحث نمود. پروفیسور هرزفیلد اذعان داشت: "همگرایی قابل ملاحظه ای در تفاسیر قرن بیستم از تصور خدا که به چه معنایی انسان در تصور خداوند خلق شده و رویکردهایی به خلقت در ذهن خود ما و در حیطه هوش مصنوعی ایجاد شده است. هر دو حیطه حد فاصل خدا و انسانیت یا انسانیت و کامپیوتر را در قالب سه گزینه می توان دید: ۱- ویژگی یا مجموعه ای از ویژگی ها مانند هوش، ۲- کارکردهایی که ما عملاً داریم یا قادر به انجام آن هستیم، ۳- ارتباطاتی که ما برقرار کرده ایم. هر کدام از این سه رویکرد بیانگر فهم متفاوتی است که ما از کنه انسانیت داریم. رویکردهای کارکردی و ارتباطی در اواخر قرن بیستم رواج داشته اند که همراه با فهم کارکردی بوده که عمدتاً توسط جامعه پذیرفته شده بود. اما رویکرد ارتباطی بینش های جدیدی را به کرامت انسانی در عصر کامپیوتری و همچنین رویکرد جدیدی را به تحقیقات هوش مصنوعی ارائه می نماید." دکتر جیمز مک کلنن، استاد دپارتمان علوم اجتماعی دانشگاه الیزابت سیتی آمریکا، از دیگر سخنرانان این همایش بود که به بررسی "نظریه درمان آیینی: تکامل بشر، توصیه های درمانی و ریشه مذهبی" پرداخت.

آخرین سخنران همایش بین المللی گفت و گوی علم و دین دکتر باقر لاریجانی، رئیس دانشگاه علوم پزشکی تهران و رئیس همایش، بود. وی درباره اخلاق پزشکی از دیدگاه اسلام و بحث خاتمه حیات" سخن گفت. دکتر لاریجانی اظهار داشت: "برخی بر این عقیده اند که اولین هدف طب زنده نگه داشتن بیمار تا حد ممکن نیست، بلکه هدف علم پزشکی برقراری مجدد یا حفظ سلامت بیمار با در نظر گرفتن حداکثر سود و حداقل ضرر می باشد. عده ای معتقد نیستند که بایستی حیات بیمار را به هر قیمتی بدون توجه به کیفیت زندگی و یا بار مداخله طولانی نمود. در اسلام حیات مقدس شمرده شده چرا که مبدا و مقصد آن خداوند است. چنانکه در قرآن آمده است که مرگ جز با مشیت الهی تحقق نمی یابد. در قانون اسلام، پزشکی که به صورت یک جانیه و فعال از مرگ بیمار حمایت کند از مجازات مصون نیست.

این همایش پس از چهار روز بحث و بررسی میان ۱۵۰ نفر از صاحب نظران داخلی و خارجی و برگزاری بیش از ۱۵ نشست تخصصی با سخنرانی دکتر غلامرضا اعوانی که بر ادامه فعالیت های تحقیقاتی درباره علم و دین و استقرار یک دبیرخانه دائمی برای تداوم این فعالیت ها تأکید داشت به پایان رسید.

